

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Тернопільський національний економічний університет
Юридичний факультет

Кафедра конституційного,
адміністративного та фінансового
права

КУРСОВА РОБОТА

з дисципліни: «Актуальні проблеми господарського права»
на тему:

„Перспективи розвитку господарського права”

Студентки 1 курсу групи ПРм - 12
Галузь знань 0304 «Право»
Спеціальність 8.03040101 «Правознавство»
Ковальнової К.В.
Керівник: д.ю.н., проф. Гречанюк С.К.

Національна шкала _____
Кількість балів: _____ Оцінка: ECTS _____

Члени комісії

_____	_____
(підпис)	(прізвище та ініціали)
_____	_____
(підпис)	(прізвище та ініціали)
_____	_____
(підпис)	(прізвище та ініціали)

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ГОСПОДАРСЬКОГО ПРАВА, ЯК НАУКИ І ГАЛУЗІ ПРАВА.....	5
1.1. Поняття та правова природа господарського права.....	5
1.2 Становлення та еволюція господарського права як науки.....	9
РОЗДІЛ 2. ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ГОСПОДАРСЬКИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ.....	15
РОЗДІЛ 3. ПЕРСПЕКТИВНІ НАПРЯМКИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ.....	21
ВИСНОВОК.....	30
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	32

ВСТУП

Актуальність теми. Сьогодні Україна опинилася в чи не найскрутнішій соціально-економічній ситуації з часів здобуття незалежності. За свій проєвропейський вибір Україна була змушена жорстоко заплатити, зіпсувавши відносини зі своїм «старшим братом». Так, з одного боку, в наслідок військово-економічної агресії Росії по відношенню до України ми втратили Крим, частину Донбасу було окуповано, загинули тисячі мирних жителів і військовослужбовців. З іншого – ми втратили ринки збуту на яких наші товари і послуги були конкурентоздатними (насамперед, це ринок РФ), а нових (ринки країн ЄС) ще не здобули. При цьому, проблема з виходом українських виробників на ринок країн ЄС має дві причини: низькі квоти для України і низька конкурентоспроможність товарів. В результаті, попри значну девальвацію національної валюти, експорт товарів і послуг України сильно зменшився, ВВП постійно скорочується, реальні доходи населення зменшуються.

З огляду на все вище сказане, стає очевидним, що державі сьогодні вкрай важливо створити максимально комфортні умови для ведення бізнесу в Україні, сприяти залученню інвестицій, створенню робочих місць. Все це неможливо без сучасної європейської системи правового регулювання господарської діяльності.

Теоретичним проблемам розвитку господарського права як науки присвятили свої дослідження чисельні вітчизняні та зарубіжні вчені, серед яких, насамперед, потрібно відмітити таких дослідників як: О. М. Вінник, Ю. О. Гелич, М. К. Галянич, С. М. Грудницька, О. М. Міхатуліна, В.О. Джуринський, Д. Задихайло, С. В. Несинова, В. С. Воронко, Т. С. Чебикіна, Л. Л. Нескороджена, П. С. Борцевич, Є. В. Петров, Р. Б. Прилуцький, В. С. Щербина, І. М. Ямкова та ін. Водночас, попри значну увагу з боку науковців, деякі питання господарського права все ще залишаються маловивченими. Це, насамперед, пояснюється швидкоплинністю господарських відносин в сучасному світі, необхідністю адаптації вітчизняного законодавства до

стандартів ЄС, тощо. Саме тому в царині господарського права постійно з'являються нові проблеми, які потребують розв'язання. Все вище сказане й обумовлює актуальність обраної теми дослідження.

Мета дослідження – проаналізувати тенденції та перспективи розвитку господарського права в Україні.

Відповідно до поставленої мети нами було сформульовано наступні **цілі і завдання**:

- дослідити теоретичні аспекти господарського права
- надати теоретичну інтерпретацію поняттю господарського права, а також охарактеризувати його правову природу;
- проаналізувати процес становлення та розвитку господарського права як науки;
- охарактеризувати найбільш загальні проблеми розвитку господарського права в Україні;
- запропонувати перспективні напрямки вдосконалення вітчизняного правового забезпечення господарської діяльності.

Об'єкт дослідження – монополізм, як економіко-правове явище.

Предмет дослідження – законодавство з питань правового регулювання монопольного становища в Україні.

Методи дослідження. В процесі написання цієї роботи ми використали комплекс загальнонаукових методів – історичного, аналізу і синтезу, системного та процесного підходів, застосування яких та опрацювання широкої джерельної бази дали можливість забезпечити всебічне вивчення проблеми та достовірність отриманих висновків. Обробка даних здійснювалась з використанням засобів комп'ютерної техніки, зокрема електронного текстового редактора Microsoft Word 2013.

Інформаційна база – в процесі свого дослідження ми використали чисельні літературні джерела, а також наукові роботи та публікації, які так чи інакше торкаються проблематики розвитку господарського права в Україні.

Структура роботи. Курсове дослідження складається зі вступу, основної частини, висновків та списку використаних джерел.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ГОСПОДАРСЬКОГО ПРАВА, ЯК НАУКИ І ГАЛУЗІ ПРАВА.

1.1. Поняття та правова природа господарського права

Насамперед потрібно відмітити, що в сучасній правовій науці існує два основних підходи щодо трактування сутності господарського права: підхід представників цивільного права і підхід представників господарського права. На думку Є. В. Петров, з якою ми цілковито погоджуємося, раціональне зерно є і в першому і в другому підходах [15, с. 188].

Так, представники науки цивільного права мають рацію у тому, що суспільні відносини, які регулюються господарським правом, власне, нічим принципово не відрізняються від суспільних відносин, що складають предмет цивільного права. Що ж до представників науки господарського права, то з ними можна погодитися у тому, що господарські правовідносини, володіючи певною специфікою, пов'язаною із їх суб'єктним складом та змістом, справді можуть бути відмежовані від цивільних правовідносин.

Дослідження сучасної наукової літератури, яка присвячена з'ясуванню предмета господарського права, показує, що і серед представників господарського права немає єдності щодо названого питання. Як пише В. С. Щербина, ситуація у цій сфері така, що у глобальних, так би мовити, напрямках, визначення загальних тенденцій предмета усі одностайні [19, с. 35]. Однак коли справа доходить до визначення конкретних меж предмета, кожного разу з'являються нові пояснення та їх інтерпретації. Досить чітко, на наш погляд, описав стан справ з визначенням предмета господарського права О. М. Вінник, який зазначає, що у вітчизняній юридичній літературі щодо питання про господарське право як галузь права сформувалися три основні позиції (рис. 1.1). Коротко розглянемо кожен з них [4, с. 26].

Рис. 1.1 Основні погляди вчених щодо господарського права, як галузі права
Джерело: побудовано автором на основі [15, с. 188-189].

Перша з них негативна. Її прихильники вважають господарське право несамоcтійною галуззю права, а простим поєднанням цивільно-правових та адміністративно-правових норм, що діють у сфері господарювання. Однак, заперечує їм О. М. Вінник, попри те, що історичне коріння господарського права лежить у сфері і публічного, і приватного права, господарські правовідносини не можна розкласти на цивільно-правові й адміністративно-правові. Крім того, господарське право має значний за обсягом власний нормативний матеріал, що не належить ні до цивільного, ні до адміністративного права. Одним з таких інститутів, що зумовили виділення господарського (торгового, комерційного) права в окрему галузь права, на думку вченого, є інститут банкрутства [4, с. 31-32].

Друга позиція щодо господарського права — позитивна, — полягає у визнанні господарського права самостійною галуззю права, яка не має нічого спільного з іншими галузями. На думку О. Є. Петрова, цей підхід теж не є правильним, оскільки господарське право, хоча і є специфічним явищем, проте пов'язане з іншими галузями права, наприклад: з цивільним, оскільки, за усталеною думкою, підпорядковується, скажімо, загальним засадам зобов'язального права; з адміністративним, оскільки використовує, зокрема, такі методи правового регулювання, як метод владних приписів, та правові форми керівництва економікою — управління у вузькому розумінні (видача дозволів, ліцензій, патентів), контроль [15, с. 190].

Згідно з третьою точкою зору, яка, на переконання О. М. Вінника, найбільш відповідає життєвим реаліям, та є, на наш погляд, найбільш поширеною, господарське право є комплексною галуззю права, в якій зібрані правові норми основних галузей права, приурочені до одного предмета правового регулювання — господарської діяльності. Господарське право, за словами вченого, крім запозиченого з інших галузей, має досить об'ємний власний (оригінальний) нормативний матеріал (інститут внутрішньогосподарських, у тому числі корпоративних, відносин, інститут банкрутства, інститут антимонопольного регулювання господарської діяльності, інститут державного замовлення та ін.) [4, с. 35]

При цьому, Є. В. Петров, досліджуючи теоретичні погляди щодо концепцій розуміння поняття та змісту господарського права робить декілька принципових висновків:

- більшість дослідників, вирішуючи проблему правової природи господарського права, роблять це без врахування теорії поділу права на приватне та публічне;

- встановлення меж правового регулювання господарського права у всіх без винятку випадках здійснювалося через призму концепції предмета та методу правового регулювання, яка є далеко не найкращим здобутком радянської правової науки;

- вивчення сучасного стану та перспектив розвитку господарського права реалізується майже без врахування історичного та зарубіжного досвіду становлення та розвитку названого правового утворення [15, с. 191].

Неврахування названих вище аспектів є, на погляд вченого, єдиною причиною, яка пояснює той факт, що вже протягом більше ніж півстоліття вітчизняні вчені не спроможні дати відповідь на питання про правову природу господарського права [15, с. 192].

Ми погоджуємося з вченим, який вважає, що визначення правової природи господарського права не може бути здійснено без врахування теорії поділу права на приватне та публічне. Недооцінювання цієї аксіоми є найпершим чинником, який заважає розбудові досконалої системи вітчизняного

права. Аналіз історичної правової літератури показав, що теорія поділу права на приватне та публічне у нашій державі розвивалася непослідовно.

З огляду на це, можна з впевненістю стверджувати, що на господарське право у його сьогоденньому вигляді очікують ґрунтовні перетворення, пов'язані з його поділом щонайменше на дві частини: приватне господарське право та публічне господарське право, кожна з яких відповідно повинна бути визнана самостійною галуззю українського права.

1.2 Становлення та еволюція господарського права як науки

Як зазначає Р. Б. прилуцький, поява теорії господарського права пов'язується з публікацією у 1910 р. першої частини визначної праці відомого німецького вченого-правника Ю. В. Гедемана «Прогрес цивільного права у ХІХ столітті» в якій автор обґрунтував закономірність виникнення господарського права в нових умовах господарювання, коли буржуазія отримала політичну владу і межа між приватними і публічними інтересами зникла [16, с. 93].

У Радянській Росії теорія господарського права була сприйнята і розвинута низкою вчених, особливо у зв'язку з прийняттям Цивільного кодексу РРФСР 1922 р. У 1924 р. у Харкові була опублікована російськомовна версія роботи Ю. В. Гедемана «Основные черты хозяйственного права. Трансформация понятия собственности». Поступово сформувались дві теорії регулювання сфери господарювання: цивільно-правова і господарсько-правова, що викликало жваві наукові дискусії на тлі пануючої мінової концепції. Загальна періодизація розвитку господарського права як науки на території нашої країни може виглядати наступним чином (див. рис. 1.2):

Рис. 1.2 Періодизація розвитку господарського права як науки в Україні

Джерело: побудовано автором на основі [16, с. 94-95].

Розглянемо основні представлені на рис. 1.2 етапи розвитку господарського права як науки в Україні більш детально.

1. 1922-1928 роки — співіснування цивільно-правової та господарсько-правової концепцій на фоні пануючої мінової концепції.

2. 1929-1937 роки — утвердження господарсько-правової концепції з повною заборонаю цивільного права, навіть як навчальної дисципліни. Багато прибічників цивільного права були позбавлені роботи чи навіть волі.

3. 1938-1955 роки — перехід до концепції єдиного соціалістичного цивільного права (за іншими оцінками — вольове відновлення «катом» Вишинським) з повною відмовою від концепції господарського права, «пропагандисти якої назавжди зникли у тюрмах та виправно-трудовах таборах як «вороги народу».

4. 1956-1991 роки — повне панування концепції цивільного права з відродженням науки господарського права і майже безуспішною боротьбою за право на існування і вихід на практичні результати;

5. 1991-2003 роки — перехідний період становлення національного цивільного і господарського права в умовах переходу від старої планової соціалістичної до нової ринкової економіки, обговорення та прийняття нового Цивільного кодексу України (далі — ЦК) і Господарського кодексу України (далі — ГК) на основі не стільки наукового скільки політичного компромісу.

6. З 2004 по нинішній час — продовження протистояння двох концепцій з неприкритим намаганням «цивілістів» домогтись скасування ГК або, на крайній випадок, підпорядкувати його ЦК [16, с. 94-95].

Таким чином, незважаючи на складну історію господарське право не зникло з правової науки і нині розвивається на всіх континентах планети. У 1982 р. у Тунісі була створена Міжнародна асоціація господарського права, в якій сьогодні представлено понад 30 держав.

В цьому контексті варто відмітити, що в Україні наука господарського права теж досягла вагомих досягнень. І найціннішим з них, як вважає С. В. Несинова, безперечно, слід вважати формування національної наукової

господарсько-правової школи, яку очолив доктор юридичних наук, професор, академік НАН України, В. К. Мамутов [13, с. 41].

Для з'ясування суті господарсько-правової теорії й причин її виникнення необхідно повернутись до другої половини ХІХ — початку ХХ століть. Першим, хто помітив і зрозумів особливість соціально-економічних змін у цей період, став юрист за фахом і педагог за покликанням К. Д. Ушинський, який ще у 1848 р., розглядаючи публічну і приватну (цивільну) сфери розвитку людини, зазначав, що ці дві сфери ставляться як би в протилежності: одна прагне злити особистості в єдиному розвитку духа, друга — уособити, роз'єднати, виключити їх ... Вище із суспільств — держава — є тим, що примиряє. Повним, самостійним, необмеженим представником суспільного інтересу у суспільстві має стати уряд. А от яким чином використовувати матеріальну природу на устрій, збереження і розвиток суспільства, можуть показувати науки політико-господарські у складі політичної економії з належною до неї наукою про торгівлю, промислової науки, науки фінансів, історії економічної діяльності, економічної статистики, господарської географії і господарського права [16, с. 96].

Проте, це ще не була господарсько-правова теорія у сучасному розумінні, а ідеї К. Д. Ушинського не вилились у відповідну науку. Це станеться вже на початку ХХ ст., коли стане зрозумілим, що епоха класичного капіталізму, заснованого на особистому збагаченні шляхом індивідуального виробництва, не об'єднаного в систему, закінчилась, капітал із невеликих розмірів виріс у колосальну силу, яка стала витіснити інтереси окремих індивідів і виникла необхідність не тільки визначити правовий статус колективних учасників господарських відносин (монополій, союзів, картелів тощо) але і, за словами Ю. Гедемана, забезпечити захист особи від суспільства і сваволі цих колективних утворень, коли інтерес індивіда підкоряється інтересу колективу, а основним тоном, який супроводжує все що нині є правом, визначається краще всього одним поняттям, яке йде далі поняття господарства, а саме, словом «господарність». Ця господарність так зачіпає області права, що в широкому масштабі майже повністю зникають ясні кордони між законом і договором... Із

цього хаосу починає вимальовуватись нове: поняття про господарське право [16, с. 97].

При цьому, як зазначає В. К. Макутов, невідповідність старої (цивільної) форми правового регулювання новим відносинам монополістичного капіталізму підкреслював також видатний український вчений В. М. Корецький. На його думку, господарське право існувало давно, але господарські відносини намагались регулювати «іншим технічним планом, ніж це вимагалось раціональною системою господарського права». Цей прийом давить на зміст системи, яку характеризує, відмітає ті норми, що регулюють господарські відносини, які мають публічно-правовий характер. Підкреслюється «новий тон» (господарський тон), яким повинні звучати старі форми, відбувається «огосподарювання» («економізація») права цивільного, торгового, промислового і т.і. [12, с. 5-6].

На думку Р. Б. Прилуцького, найкраще поняття і суть господарського права визначив Б. Хармс: «Господарське право — це сукупність правових норм, що регулюють господарські відносини окремих господарств між собою і до держави». Першу ж систему господарського права розробив Е. Вестхофф, виділяючи в ньому чотири підрозділи: поняття господарського права, вчення про суб'єкт, зобов'язальне право і речове право [16, с.98].

Таким чином, основною причиною появи теорії господарського права стали не теоретичні абстракції кабінетної науки, а об'єктивний процес суспільно-економічного розвитку людства, коли на зміну первинному індивідуальному капіталістичному виробництву прийшов індустріальний, монополістичний капіталізм, який В. І. Ленін називав імперіалізмом — вищою стадією капіталізму. Силі цього явища окрема «цивільна» особа протистояти вже не могла.

Виникла гостра необхідність цю особу захистити, але захистити не як кожен окремо, а через захист публічного інтересу, захист всього соціуму як умови подальшого розвитку людей. Зрозуміло, що це завдання було під силу тільки державі. Необхідно було знайти нову модель правового регулювання економічних відносин, яка б поєднувала в собі приватну ініціативу і діловитість

підприємця з державним управлінням сферою господарювання, коли держава активно впливає на економічні процеси, відстоюючи суспільні, публічні інтереси і стимулюючи приватний комерційний інтерес. Таку модель ми називаємо змішаною моделлю правового регулювання.

Саме такій моделі за своєю суттю відповідає теорія господарського права, яка виходить з необхідності комплексного правового регулювання відносин, що виникають у процесі безпосереднього здійснення господарської діяльності (горизонтальні відносини), і державного управління нею (вертикальні відносини).

Зі сторони критиків господарсько-правової теорії доволі частими є закиди, що вона не відповідає ринковій економіці. І це правда. Господарське право дійсно не є сумісним із класичною ринковою теорією. Проте, потрібно чітко усвідомлювати, що у ХХ ст. теорія класичного капіталізму (ліберальна теорія) була докорінно переглянута.

На думку Р. Б. Прилуцького, цінність господарсько-правової концепції полягає якраз у тому, що вона поєднує у собі два необхідних начала для забезпечення успішного, стабільного і збалансованого економічного розвитку суспільства — приватну ініціативу і державне централізоване регулювання, що, як підтверджується досвідом більшості розвинених країн, є умовою соціальної стабільності й дозволяє комплексно вивчати і регулювати ці дві, безперечно, не тотожні, складові єдиного економічного і правового механізму. Ні комерційні, ні торгові кодекси, рівно як і чисто цивільно-правова концепція, ці публічні інтереси повноцінно забезпечити не можуть [16, с. 99-100].

Питанням життєздатності теорії господарського права задавалися і її засновники, і сучасні науковці. В. О. Джуринський переконаний, що господарське право безумовно покликане для нашого часу; виконавши своє покликання, воно може відійти в область історії [7, с. 41].

Така оцінка, як видається, була прив'язана до стану економічних відносин і не враховувала інших чинників, що можуть супроводжувати еволюцію людства на Землі. Нині, однак, все з більшою очевидністю стає зрозумілим, що людство стоїть перед загрозою таких глобальних змін, які не

вкладаються у всі відомі донині теорії. Під питанням стоїть саме наше виживання.

З огляду на такі важливі проблеми, господарське право, побудоване з урахуванням обмежених ресурсів і глобальних змін клімату на планеті, на нашу думку, може мати суттєвий вплив і на ці процеси також, встановлюючи не тільки відповідні нові правила поведінки учасників господарських відносин, але й впливаючи на формування нової формації господарників за рахунок відповідного і ефективного державного регулювання.

РОЗДІЛ 2

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ГОСПОДАРСЬКИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ

Предмет правового регулювання, відповідно до ст. 1 ГКУ, визначає основні засади господарювання в Україні й регулює господарські відносини, що виникають у процесі організації та здійснення господарської діяльності між суб'єктами господарювання, а також між цими суб'єктами й іншими учасниками відносин у сфері господарювання [1].

Таким чином, робимо висновок, що норми ГКУ спрямовані на врегулювання певної групи правовідносин, а саме на процес організації та здійснення господарської діяльності. Отже, прибічники цивілістичної школи некоректно формулюють предмет регулювання, зводячи його тільки до здійснення господарської діяльності. У ст. 1 ЦКУ зазначено, що до відносин, які регулюються цивільним законодавством, належать особисті немайнові й майнові відносини (цивільні відносини), засновані на юридичній рівності, вільному волевиявленні, майновій самостійності їх учасників. До майнових відносин, заснованих на адміністративному або іншому владному підпорядкуванні однієї сторони другій стороні, а також до податкових, бюджетних відносин цивільне законодавство не застосовується, якщо інше не встановлено законом [2].

В цьому контексті І. М. Ямкова зазначає, що саме норми ГКУ регулюють відносини, засновані на адміністративному або іншому владному підпорядкуванні однієї сторони другій стороні. Тому ст. 3 ГКУ називає серед господарських правовідносин саме організаційно-господарські (інші - господарсько-виробничі та внутрішньогосподарські). Саме ця категорія правовідносин включає правовідносини між суб'єктами господарювання та суб'єктами організаційно-господарських повноважень у процесі управління господарською діяльністю [21, с. 52].

У теорії права сьогодні існує велика кількість правовідносин. Постає питання: чому більше не згадуються інші види відносин? Питання поки що залишається без відповіді.

Крім того, вчена також зауважує, що навіть серед науковців-господарників не існує єдиної думки щодо співвідношення таких правових категорій, як правовідношення й фактичне суспільне (у тому числі економічне) відношення, що є саме предметом регулювання господарського права. Проаналізуємо декілька точок зору [21, с. 53].

Суспільні відносини, урегульовані нормами права, вважаються правовими відносинами. Правовідношення розглядається як форма, якої набули фактичні суспільні відносини; будучи врегульованими нормами права, вони стали єдністю економічного змісту та юридичної форми. Класичне визначення правовідношення в межах цього підходу належить колективу вчених (М. К. Галянтич, С. М. Грудницька, О. М. Міхатуліна), які під правовідношенням розуміють конкретне, реальне суспільне відношення, що набуло правової форми та є результатом дії норми права [6, с. 16-17].

Водночас, на думку І. М. Ямкової існує й інший підхід до визначення правовідносин, згідно з яким правовідношення є самостійним відношенням щодо фактичного суспільного феномена. У результаті правового регулювання відбувається не перетворення одних відносин в інші, а формування нових відносин, які не поглинають собою економічні відносини, а лише їх закріплюють, спрямовуючи в потрібному напрямі [21, с. 53].

Л. Л. Нескороджена характеризує правовідносини як особливий вид суспільних відносин, що виникають у результаті впливу норм права на фактичні, реальні відносини в суспільстві та становлять проміжну ланку між нормами права й фактичними суспільними відносинами. Стадії господарсько-правового регулювання він визначає таким чином: господарсько-правові норми - господарські правовідносини - господарська діяльність. Основне призначення господарсько-правових відносин у механізмі господарсько-правового регулювання полягає в індивідуалізації вимог правових норм у частині взаєморозташування суб'єктів і наділення їх правами й обов'язками. Реалізуються ці права в конкретній господарській діяльності. У господарсько-правових нормах, як і в господарсько-правових відносинах, відображаються не тільки економічні інтереси учасників, а й загальний економічний суспільний

інтерес. В основі господарського відношення як фактичного економічного відношення лежить приватний інтерес щодо отримання бажаного ефекту (найчастіше прибутку) [14, с. 71-72].

В свою чергу, О. М. Вінник надає таке визначення: господарські правовідносини - це врегульовані нормами права суспільні відносини, які виникають у сфері господарювання щодо організації та здійснення господарської діяльності, характеризуються особливим суб'єктивним складом, поєднанням організаційних і майнових елементів, значним ступенем регулювання як із боку держави, так і з боку самих суб'єктів цих правовідносин [4, с. 26-27].

На останок, В. О. Щербина визначає господарське відношення як економічне відношення, яке виникає в результаті прийняття його суб'єктами економічно значущих рішень, як правило, у їх приватних інтересах [20, с. 180].

При цьому, І. М. Ямкова вказує на те, що ГКУ регулює не діяльність, а господарські відносини, що виникають у процесі організації та здійснення господарської діяльності [21, с. 54].

Таким чином, господарське правовідношення - ідеологічне відношення, що виникає в результаті настання передбачених правовою нормою юридичних фактів і втілює публічний інтерес. Господарське правовідношення є проявом господарського відношення в правовій площині та являє собою індивідуальну модель поведінки суб'єктів господарського відношення.

З огляду на все вище сказане, резюмуємо, що серед господарників немає єдиної точки зору. Отже, погоджуючись із думкою І. М. Ямкової, можна дійти до висновку, що автори підручників із господарського права наводять власні визначення господарських правовідносин, проте більшість із них акцентує увагу на господарських відносинах, обходячи категорію господарських правовідносин або лише побіжно торкаючись її. Така позиція обумовлена, з одного боку, наявним у науці різним баченням господарського права як правової галузі та її предмета - господарських відносин, а з іншого - багатоаспектністю категорії правовідносин, неоднозначним розумінням її в теорії права й галузевих юридичних науках. У господарсько-правовій

літературі визначено, що господарські правовідносини єдині за своєю юридичною й економічною природою, що пояснює проблемність вибору критеріїв їх класифікації (рис. 2.1):

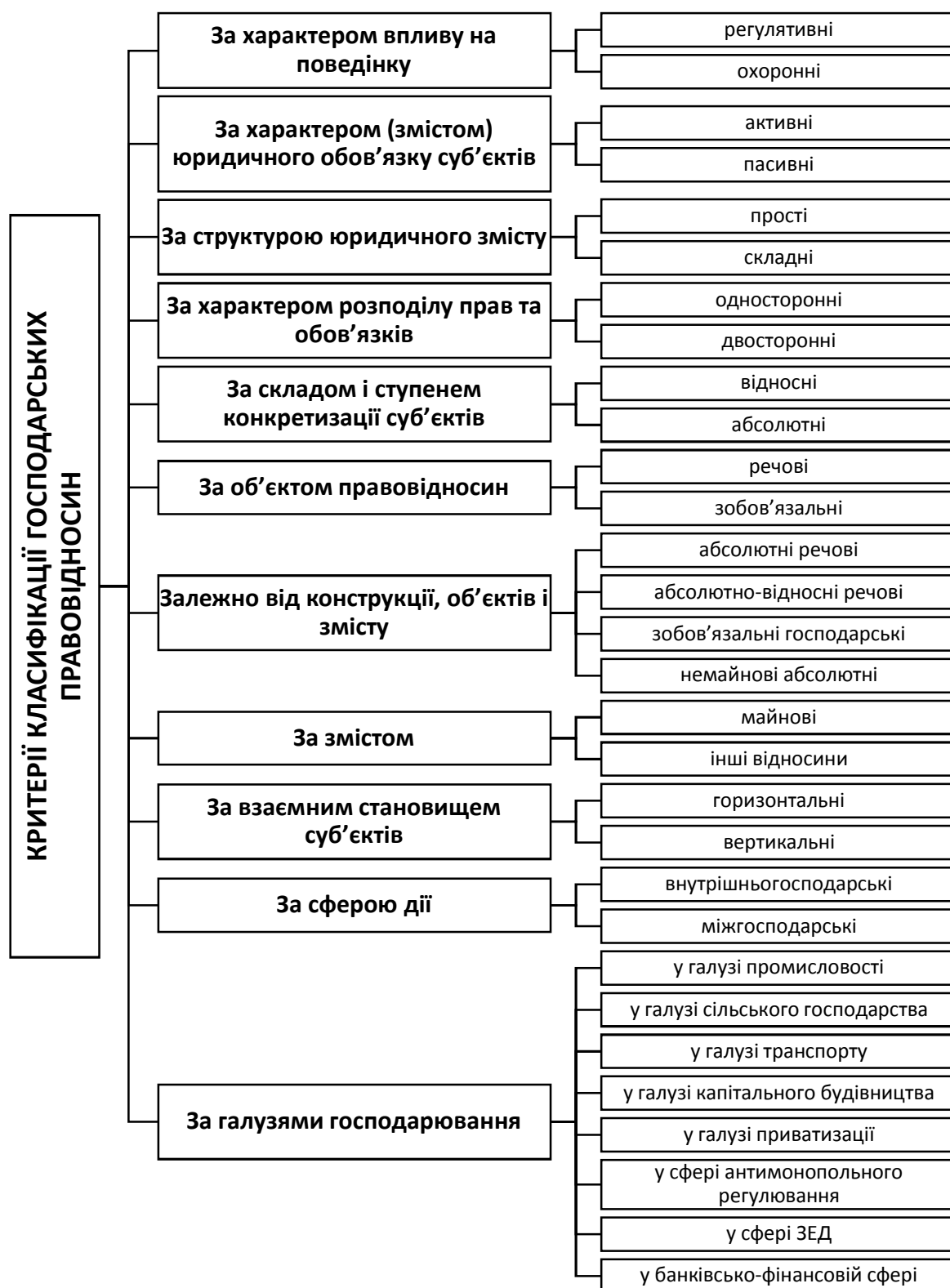

Рис. 2.1 Проблеми класифікації господарських правовідносин

Джерело: побудовано автором на основі [21, с. 55-56].

Таким чином, з огляду на дані рис 2.1, господарські правовідносини можна класифікувати таким чином:

1. За характером впливу на поведінку господарські правовідносини бувають регулятивні й охоронні.

2. За характером (змістом) юридичного обов'язку суб'єктів господарські правовідносини поділяються на активні й пасивні.

3. За структурою юридичного змісту вони можуть бути простими, коли в структурі правовідносин нараховується тільки одна пара прав й обов'язків, та складними.

4. За характером розподілу прав та обов'язків господарські правовідносини бувають односторонніми та двосторонніми.

5. За складом і ступенем конкретизації суб'єктів існують відносні та абсолютні господарські правовідносини.

6. За об'єктом правовідносин - речові й зобов'язальні господарські правовідносини.

7. Залежно від конструкції, об'єктів і змісту господарські правовідносини поділяються на такі: абсолютні речові; абсолютно-відносні речові; абсолютні господарські з веденням власної господарської діяльності; відносні зобов'язальні господарські правовідносини (господарсько-управлінські, виробничо-господарські, внутрішньогосподарські); немайнові абсолютні.

8. За змістом вони можуть бути майнові та інші відносини, що виникають під час здійснення господарської діяльності, зокрема організаційно-господарської (саме так класифікує ст. 3 ГКУ господарські відносини);

9. За характером господарських правовідносин виділяють правовідносини з виробництва й реалізації продукції, з надання послуг або виконання робіт.

10. За взаємним становищем суб'єктів господарських правовідносин вони поділяються на горизонтальні та вертикальні.

11. За сферою дії господарські правовідносини класифікують на внутрішньогосподарські й міжгосподарські.

12. За галузями господарювання виділяють такі правовідносини: у галузі промисловості; у галузі сільського господарства; у галузі транспорту; у галузі

капітального будівництва; у галузі приватизації; у сфері антимонопольного регулювання; у сфері зовнішньоекономічної діяльності; у банківсько-фінансовій сфері [21, с. 55-56].

Таким чином, господарські правовідносини як динамічне явище виникають, змінюються і припиняються стосовно реальних життєвих обставин, які складають безперервний ланцюг різноманітних фактів, випадків. Внаслідок визнання їх державою вони стають юридичними фактами. Такі факти – конкретні життєві обстави, що передбачені нормами права, які зумовлюють виникнення, зміну та припинення правових відносин. Юридичні факти багаточисельні та різноманітні, тому вони класифікуються за різними сферами суспільного життя, соціально-економічних відносин з метою виявлення їх особливостей і глибшого пізнання.

РОЗДІЛ 3

ПЕРСПЕКТИВНІ НАПРЯМКИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

Позаяк Україна перебуває на етапі становлення та розбудови стабільної ринкової економіки, перед державою стоїть завдання створення як економічних, так і соціальних передумов, які б дозволили ефективно розвиватися підприємництву.

Як зазначає В. О. Кучер, «..досліджуючи стан розвитку економічних відносин, можна констатувати, що законодавство перестало бути фундаментом правового регулювання і не забезпечує виконання державних, галузевих і регіональних програм соціально-економічного розвитку. Сучасні умови господарювання потребують упорядкування і вдосконалення національної правової системи, зокрема, прийняття ефективних підприємницьких законів в царині господарського права [11, с. 21].

При цьому, під ефективністю правового забезпечення підприємницької діяльності більшість сучасних науковців (такі як Л. Л. Нескороджена, П. С. Борцевич) розуміють наявність очікуваного результату від упровадження законодавства у зазначеній сфері економіки для досягнення поставленої мети за рахунок реалізації тих правових засобів, які визначені законодавством [14, с. 61].

Виходячи з цього визначення, І. М. Ямкова звертає увагу на те, що змістом ефективності законів щодо правового забезпечення підприємницької діяльності є реалізація комплексу професійно розроблених правових засобів для досягнення наступних цілей: насичення внутрішнього ринку споживчими товарами національного виробництва, підвищення спроможності економіки, збільшення світового економічного впливу, завоювання зарубіжних ринків, підвищення кваліфікації роботи апарату управління у сфері державного регулювання господарської діяльності, забезпечення соціального захисту громадян (див. рис. 3.1). Законодавча ефективність економіки досягається як за рахунок оптимального змісту законів і мінімізації негативних наслідків при їх

реалізації, так і за наявності конструктивного економіко-правового механізму із забезпечення виконання урядових, галузевих і регіональних цільових програм.

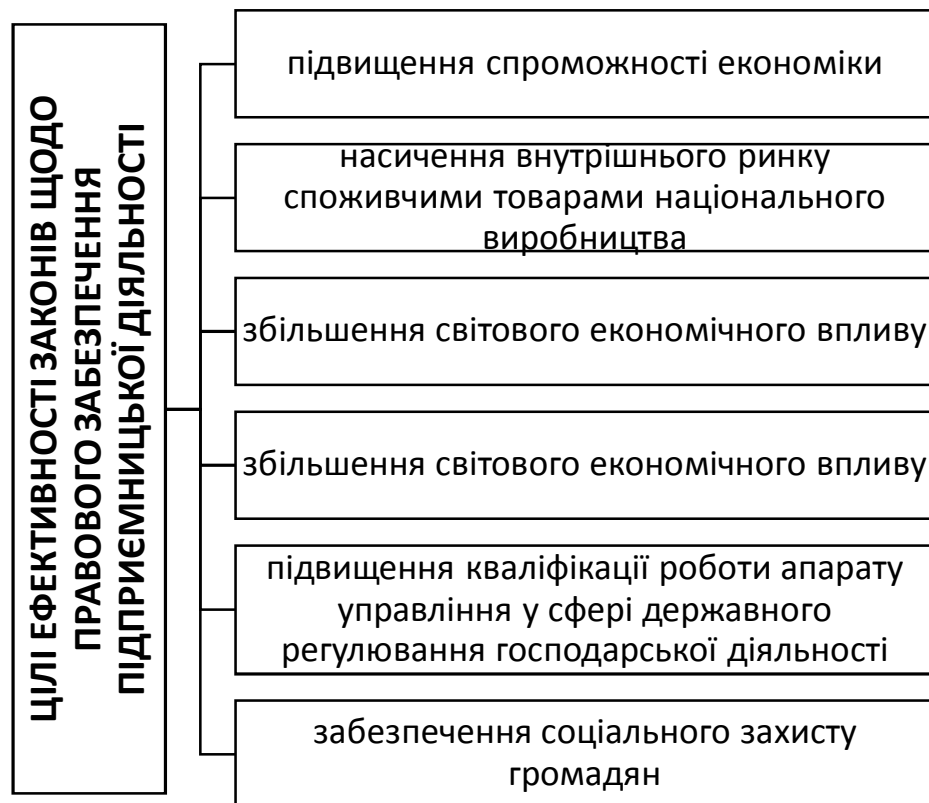

Рис. 3.1 Цілі-критерії ефективності законів щодо правового забезпечення підприємницької діяльності

Джерело: побудовано автором на основі [22, с. 47-48].

В. І. Коростей з цього приводу зазначає, що етою підприємницьких законів повинно бути економічне зацікавлення суб'єктів підприємництва свідомо виконувати державні вимоги і сумлінне виконання органами публічної адміністрації своїх функцій у сфері регуляторної політики з метою встановлення господарського правопорядку. Розробляти закони повинні не депутати, а компетентні кваліфіковані юристи, здатні вкласти у проект закону глибокі знання економіки, великий досвід господарювання, вміння конкретно і змістовно висловлювати державні вимоги з урахуванням інтересів товаровиробників і підприємців, держави, суспільства і громадян [10, с. 10].

При цьому, В. К. Мамутов запропонував об'єднати зусилля Інституту законодавства Верховної Ради та Національної академії правових наук, з метою

успішного вирішення проблеми щодо вдосконалення законотворчого процесу [12, с. 22-23].

Слід також відмітити, що значні зусилля в реалізації цього задуму вже здійснені. Зокрема, на виконання поставленого завдання щодо вдосконалення господарського законодавства науковцями Інституту економіко-правових досліджень НАН України (м. Донецьк) розроблено Концепцію модернізації господарського законодавства на основі «Господарського кодексу України», яка містить мету, завдання, способи вирішення та основні напрями подальшої кодифікації господарського законодавства на базі ГК України.

Спираючись на накопичений раніше науковий досвід, було виконано аналітичні роботи, завданням яких стало виявлення причин недостатньої результативності господарського законодавства в Незалежній Україні. У результаті було розроблено ґрунтовний висновок по те, що це законодавство потребує повномасштабної модернізації. У відповідності з цим висновком були розроблені спеціальна концепція і практичні рекомендації. Відомий вітчизняний фахівець з господарського права В. С. Щербина з цього приводу звернув увагу на необхідності покладення зазначеного проекту в основу законодавчої діяльності Верховної Ради з удосконалення і кодифікації господарського законодавства.

Про якість господарського законодавства свідчать такі чинники, як доцільність, економічність, стабільність і ефективність. На думку групи науковців, таких як С. В. Несинова, В. С. Воронко та Т. С. Чебикіна, в Україні відсутні органи і методики, які визначали б ефективність законодавства, що повинно бути найголовнішим показником нормативноправового акта. Закони приймаються, однак після прийняття практично не вивчається «зворотний зв'язок». Таким чином не визначається, наскільки була досягнута мета конкретного законодавчого акту і наскільки ця мета була адекватна засобам, які були витрачені на прийняття та подальшу практичну реалізацію цього закону, а також наскільки все це співвідноситься з кінцевим результатом [13, с. 62-63].

Відповідно до Закону України «Про основні засади державної регуляторної політики в Україні» в Україні створені потрібні нормативно-

правові та інституційні умови для проведення регуляторної політики в підприємстві, а також розроблені певні правові інструменти регулювання господарської діяльності [3].

Згаданий закон закріпив принципи цієї політики, визначив її основні складові елементи на етапі прийняття, зміни, скасування регуляторних актів, систему та повноваження регуляторних органів, що в основному відповідає законодавчій практиці країн ЄС.

Водночас, в цьому контексті варто відмітити, що в Україні протягом 12 років чинності законодавства про регуляторну політику перехід від виконання формальних вимог щодо оприлюднення проектів регуляторних актів до кількісної оцінки вигод і витрат, на жаль, так і не відбувся. Окрім того, як зазначає І.М. Ямкова, відповідно до норм чинного законодавства розрахунок аналізу вигод і витрат (тобто кількісна оцінка регулюючого впливу) покладено не на незалежний структурний підрозділ, а на розробника проекту регуляторного акта, що також неприпустимо. Необхідні для цього правові механізми на практиці відсутні. Насамперед це відповідальність регуляторних органів та їх посадових осіб за недотримання встановленого порядку підготовки, прийняття, зміни і скасування регуляторних актів.

В. О. Джуринський з цього приводу пише «...Низький рівень дотримання органами влади вимог чинного законодавства щодо розрахунку аналізу вигод і витрат на прийняття та реалізацію господарських законопроектів, а також відсутність кримінальної і адміністративної відповідальності за це призвели до ігнорування зазначених вимог державними службовцями та посадовими особами органів публічної адміністрації». На думку вченого, ця проблема набуває настільки масового поширення, що вимагає, у свою чергу, забезпечення парламентського контролю як ефективного державного нагляду за безумовним дотриманням посадовими особами органів державної влади і місцевого самоврядування вимог законодавства про регуляторну політику задля недопущення прийняття економічно-недоцільних і неефективних регуляторних актів, зменшення втручання держави в діяльність суб'єктів господарювання та усунення перешкод для розвитку. Прозорість цих процедур і доступність

інформації про них для підприємців зробить можливим контроль за відповідністю закону дій чиновників, що підтвердить принцип невідворотності дії норм закону для всіх учасників господарських відносин [7, с. 115-116].

З огляду на все вище сказане, на думку І. М. Ямкової, у загальному вигляді вдосконалення правового забезпечення господарської діяльності має здійснюватися за наступними напрямками (рис. 3.2).

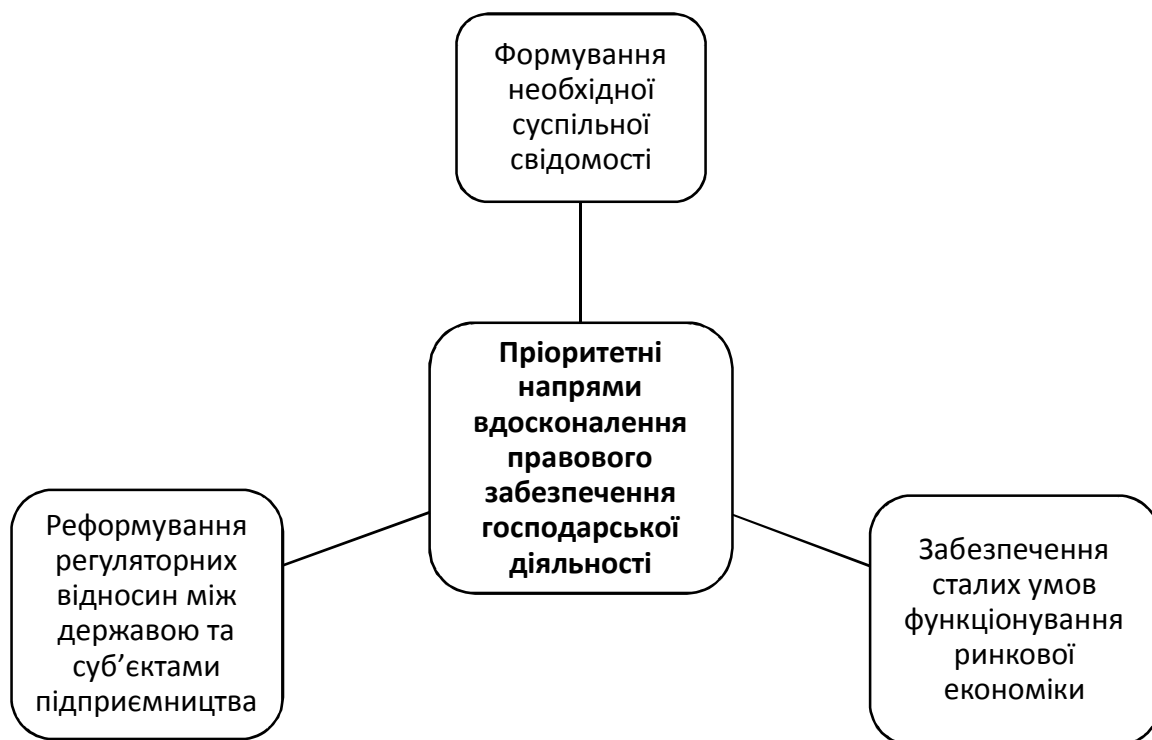

Рис. 3.2 Пріоритетні напрями вдосконалення правового забезпечення господарської діяльності

Джерело: побудовано автором на основі [22, с. 49].

Розглянемо зображені на рис. 3.2 пріоритетні напрями вдосконалення правового забезпечення господарської діяльності більш детально.

1. Формування необхідної суспільної свідомості. Перший напрям обґрунтовується необхідністю формування в суспільстві за допомогою ЗМІ заохочення, переконання суспільної думки, що конкурентоспроможні підприємства це основа матеріального благополуччя усіх верст населення.

2. Забезпечення сталих умов функціонування ринкової економіки Цей напрям пов'язаний з необхідністю забезпечення умов функціонування ринкової економіки за рахунок забезпечення правової бази та суспільної атмосфери, що сприяють успішному розвитку підприємницької діяльності і створюють умови

інтегрування підприємців у загальний простір соціальної відповідальності й підтримки стабільності економічних реформ і виконання програм соціально-економічного розвитку.

3. Реформування регуляторних відносин між державою та суб'єктами підприємництва Третій напрям передбачає реформування регуляторних відносин між державою та суб'єктами підприємництва з метою подолання протидії ходу регуляторної й адміністративної реформи та інертності з боку органів публічної адміністрації, які мають повноваження у сфері регуляторної політики.

При цьому, на думку вченої, удосконалення правового забезпечення господарського законодавства потребує вдосконалення:

- економіко-правового механізму легалізації тіньового капіталу, тіньової діяльності й тіньової економіки.

- норм, які визначають правовий статус суб'єктів підприємництва в ході реалізації ними господарської компетенції й оптимізацію державного регулювання;

- організації заходів для адаптації національного законодавства в підприємницькій сфері до європейського законодавства;

- основних положень щодо правового режиму власності (прийняття закону про власність);

- порядку збалансованості державних і суспільних інтересів з інтересами суб'єктів підприємництва (публічно-правових з приватноправовими);

- правих заходів щодо викорінювання корупції в господарській і публічній сферах;

- правових основ адміністративної діяльності публічної адміністрації;

- правового механізму забезпечення реалізації й захисту економічних і соціальних прав та інтересів підприємців;

- сутності, змісту й ефективності законів; визначення змісту й ефективності адміністративно-правової і господарсько-правової відповідальності [22, с. 49-50].

На останок І. М. Ямкова пропонує наступні конкретні заходи щодо вдосконалення правового забезпечення підприємницької діяльності в Україні (рис. 3.3):

Рис. 3.3 Конкретні заходи щодо вдосконалення правового забезпечення підприємницької діяльності в Україні

Джерело: побудовано автором на основі [22, с. 51].

Розглянемо зображені на рис. 3.3 заходи щодо вдосконалення правового забезпечення підприємницької діяльності в Україні більш детально.

1. Активізація залучення підприємців до законотворчого процесу. Насамперед, потрібно активізувати залучення підприємницької спільноти для діалогу з органами публічної адміністрації щодо прийняття владних рішень як на місцевому, так і на державному рівнях. Державні службовці і службовці органів місцевого самоврядування повинні публічно обґрунтовувати необхідність прийняття владних рішень. Закони повинні мати конструктивний і творчий характер, бути дієвим механізмом державного захисту, легко доступними для розуміння широкого кола підприємців.

2. Економічне обґрунтування законопроектів. Також необхідно усвідомлювати, що будь-які законодавчі проекти повинні розроблятися на компетентній і кваліфікаційній основі з урахуванням їхньої економічної

обґрунтованості та фінансової забезпеченості, тому ініціювання законопроектів повинно здійснюватися фахівцями, які мають відповідні знання і досвід у правовому регулюванні конкретних сфер господарської діяльності. Професіоналізм парламенту визначається якістю змісту, корисністю та порядком реалізації. Обов'язковою умовою має бути обґрунтування очікуваного впливу кожного проекту нормативно-правового акта на інтереси підприємців, населення (тобто споживачів) і держави.

3. Очищення господарського законодавства від всього зайвого. Це передбачає скасування всіх шкідливих нормативно-правових і підзаконних актів, в яких іноді, як у кривому дзеркалі, перевернується сутність закону, тому що органи виконавчої влади, видаючи постанову чи наказ, корегують і тлумачать сутність закону, замінюють основні його положення корпоративним змістом, трансформуючи державний інтерес у відмочу користь. Підзаконні акти стають перешкодою на шляху реформування будь якої галузі господарювання, проникаючи до глибин суті закону, перевертаючи та підмінюючи його зміст. Підзаконні акти необхідні як засіб управління, в якому відзначені шляхи впровадження в дію самого закону. Неприпустимо, щоб постанова уряду або наказ міністерства чи іншого центрального органа виконавчої влади визначали умови розвитку певної галузі господарювання. Такий акт управління повинен бути економічно обґрунтованим, фінансово забезпеченим і корисним. Готуючи його проект, необхідно уникати протиріч, неузгодженостей і дублювання з уже діючими нормами закону, збалансовувати державні та галузеві інтереси, а на стадії виконання актів здійснювати контроль за його впровадженням.

4. Ефективний парламентський нагляд за безумовним дотриманням вимог законодавства щодо регуляторної діяльності. І на кінець, вкрай важливо встановити ефективний парламентський нагляд за безумовним дотриманням посадовими особами органів державної влади і місцевого самоврядування вимог законодавства щодо регуляторної діяльності (зادля недопущення прийняття економічно-недоцільних і неефективних регуляторних актів, зменшення втручання держави в діяльність суб'єктів підприємництва та усунення перешкод для розвитку підприємницької діяльності). Внести

відповідні зміни і доповнення до Кодексу України про адміністративні правопорушення та до Закону України «Про основні засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності» щодо конкретизації адміністративної відповідальності посадових осіб у сфері здійснення державної регуляторної політики [22, с. 50-51].

Зазначені заходи щодо вдосконалення правового забезпечення підприємницької діяльності в Україні, на наш погляд, сприятимуть суттєвому підвищенню конкурентоспроможності вітчизняного господарства. Водночас, потрібно наголосити, що ефективність їхньої реалізації в складній соціально-економічній ситуації, в якій сьогодні перебуває Україна, в значній мірі залежить від злагодженої взаємодії держави, бізнесу і громадськості.

ВИСНОВОК

В процесі написання цього дослідження ми дійшли до наступних висновків стосовно тенденцій та перспективи розвитку господарського права в Україні:

В сучасній правовій науці існує два основних підходи щодо трактування сутності господарського права: підхід представників цивільного права і підхід представників господарського права. На думку Є. В. Петров, з якою ми цілковито погоджуємося, раціональне зерно є і в першому і в другому підходах.

При цьому, Є. В. Петров, досліджуючи теоретичні погляди щодо концепцій розуміння поняття та змісту господарського права робить декілька принципових висновків:

- більшість дослідників, вирішуючи проблему правової природи господарського права, роблять це без врахування теорії поділу права на приватне та публічне;

- встановлення меж правового регулювання господарського права у всіх без винятку випадках здійснювалося через призму концепції предмета та методу правового регулювання, яка є далеко не найкращим здобутком радянської правової науки;

- вивчення сучасного стану та перспектив розвитку господарського права реалізується майже без врахування історичного та зарубіжного досвіду становлення та розвитку названого правового утворення.

Предмет правового регулювання, відповідно до ст. 1 ГКУ, визначає основні засади господарювання в Україні й регулює господарські відносини, що виникають у процесі організації та здійснення господарської діяльності між суб'єктами господарювання, а також між цими суб'єктами й іншими учасниками відносин у сфері господарювання.

При цьому, в сучасній фаховій науці господарські правовідносини прийнято класифікувати за таким критеріями: за характером впливу на поведінку; за характером (змістом) юридичного обов'язку суб'єктів; за структурою юридичного змісту; за характером розподілу прав та обов'язків; за

складом і ступенем конкретизації суб'єктів; за об'єктом правовідносин; залежно від конструкції, об'єктів і змісту; за змістом; за характером; за взаємним становищем суб'єктів; за сферою дії; за галузями господарювання.

Державі сьогодні вкрай важливо створити максимально комфортні умови для ведення бізнесу в Україні, сприяти залученню інвестицій, створенню робочих місць. Все це неможливо без сучасної європейської системи правового регулювання господарської діяльності.

З огляду на виявлені недоліки, ми погоджуємося з І. М. Ямковою, яка пропонує наступні конкретні заходи щодо вдосконалення правового забезпечення підприємницької діяльності в Україні:

- активізація залучення підприємців до законотворчого процесу;
- фахове економічне обґрунтування законопроектів;
- очищення господарського законодавства від всього зайвого;
- ефективний парламентський нагляд за безумовним дотриманням вимог законодавства щодо регуляторної діяльності.

Зазначені заходи щодо вдосконалення правового забезпечення підприємницької діяльності в Україні, на наш погляд, сприятимуть суттєвому підвищенню конкурентоспроможності вітчизняного господарства. Водночас, потрібно наголосити, що ефективність їхньої реалізації в складній соціально-економічній ситуації, в якій сьогодні перебуває Україна, в значній мірі залежить від злагодженої взаємодії держави, бізнесу і громадськості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Господарський Кодекс України від 16 січня 2003 року, із наступними змінами та доповненнями / Відомості Верховної Ради України // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/436-15>
2. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 із наступними змінами і доповненнями / Відомості Верховної Ради України // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/435-15>
3. Закон України «Про основні засади державної регуляторної політики в Україні» від 11.09.2003, із наступними змінами та доповненнями / Відомості Верховної Ради України // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1160-15>
4. Вінник О. М. Господарське право : [навч. посіб.] / О. М. Вінник. – К. : Правова єдність, 2012. – 766 с.
5. Гелич. Ю. О. Щодо питання про вдосконалення господарського законодавства України / Ю. О. Гелич // Реформування системи господарського законодавства України. – 2014. – С. 13-15.
6. Господарське право України: [Підруч. для студ. вищ. навч. закл.] / [Кол. авт.: М. К. Галянтич, С. М. Грудницька, О. М. Міхатуліна та ін.] / [за заг. ред. М. К. Галянтич]. – К.: МАУП, 2005. – 424 с.
7. Джури́нський В. О. Правове становище господарських об'єднань в Україні / В.О. Джури́нський. – К.: Юрінком Інтер, 2013. – 224 с.
8. Задихайло Д. Модернізація правового господарського порядку в Україні (визначення масштабу проблематики) / Д. Задихайло // Вісник Академії правових наук України. - 2011. - № 4. - С. 114-125.
9. Задихайло Д. Право на підприємницьку діяльність у системі відносин правового господарського порядку / Д. Задихайло // Вісник Академії правових наук України. - 2011. - № 2. - С. 112-122.
10. Коростей В. И. Хозяйственное право Украины: теория и практика. Общая часть: курс лекций / В. И. Коростей. — Донецк: Юго-Восток, 2010. — 285 с.

11. Кучер В.О. Господарське право: курс лекцій / В.О. Кучер, В.М. Парасюк. – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2011. – 380 с.
12. Мамутов В. К. Развитие хозяйственного законодательства и хозяйственно — правовой мысли в суверенной Украине: Науч. доклад / В. Мамутов. — Донецк : Ин-т економіко-правових досліджень НАН України, 2004. — 40 с.
13. Несинова С. В. Господарське право України : навч. посіб. / С. В. Несинова, В. С. Воронко, Т. С. Чебикіна ; за заг. ред. С. В. Несиної. – К. : Центр учбової літератури, 2012. – 564 с.
14. Нескороджена Л. Л. Реформування системи господарського законодавства України / Л. Л. Нескороджена, П. С. Борцевич. Матеріали круглого столу, 2 грудня 2014. – К., 2014. – 115 с.
15. Петров Є. В. До дискусії про правову природу господарського права / Є. В. Петров // Університетські наукові записки. - 2013. - № 1. - С. 187-193.
16. Прилуцький Р. Б. Цінність, перевірена часом: господарському праву сто років / Р. Б. Прилуцький // Юридична наука. - 2011. - № 1. - С. 93-100.
17. Сучасний стан та перспективи розвитку господарського та фінансового законодавства України: Матеріали круглого столу, 21 квітня 2015 [Текст]. – К., 2015. – 129 с
18. Титова О. Концепція та програма модернізації господарського законодавства / О. Титова // Право України. — 2008. — № 6. — С. 73-78.
19. Щербина В. С. Господарське право: [підручник] / В. С. Щербина. – 4-те вид., перероб. і допов. – К. : Юрінком Інтер, 2009. – 640 с.
20. Щербина В. С. Перспективи еволюції науки господарського права України / В. С. Щербина // Актуальні проблеми господарського права. – 2013. – №1. – С. 179-181.
21. Ямкова І. М. Актуальні проблеми господарського права / І. М. Ямкова // Науковий вісник публічного та приватного права. - 2015. - Вип. 2. - С. 52-57.

22. Ямкова І. М. Напрями вдосконалення правового забезпечення підприємницької діяльності в Україні / І. М. Ямкова // Економіка та право. - 2013. - № 2. - С. 47-51.